

**Drgonec Ján. Sloboda prejavu a sloboda po prejave.
Šamorín: Heuréka, 2013, 410 s.**

„Každému človeku priznané právo na slobodu prejavu sa zo skutočného života vytráca ako para nad hrncom“, konstatuje trpce Ján Drgonec, bratislavský učenc a bývalý sudce slovenského Ústavného súdu, hneď na počátku prvé kapitoly (s. 21) své nové knihy. U nás nejdůležitější monografie Michala Bartoně *Svoboda projevu a její meze v právu České republiky* (2002), a dále druhé, zcela přepracované vydání (2010) tak získala slovenský protějšek, zajímavý nejen pro tamní čtenáře, ale také pro čtenáře české či z jiných slovanských zemí. Nevadí, že týž důvtipný název Drgonec užil už kdysi nad svůj článek ve sborníku z roku 1998; vpravdě se tehdy jen načrtnuté téma postupem let – provázených dalšími autorovými knihami z oblasti mediálního práva, komentářem ústavy a články psanými například pro *Justičnú revue* nebo pro *Časopis pro právní vědu a praxi* – rozrostlo zvolna do knihy, kterou nyní držíme v ruce. Proč právě ji, vysvětá z povahy tohoto čísla časopisu: dílo Antonína Hobzy na mnoha místech nenápadně, avšak hodnotně tematizuje praktické otázky svobody myšlení (neoddělitelně spojené se svobodou projevu).¹ Nejprve však přehlédněme celek: vedle předmluvy a závěru kniha sestává ze sedmi rozsáhlých kapitol. První kapitola, nazvaná *Sloboda prejavu*, čtenáře uvádí do pojmu a právní úpravy, zatímco druhá kapitola, nazvaná *Pôsobenie štátu vo sfére slobody prejavu*, se věnuje obecně tomu, co stát v této oblasti činit musí (pozitivní opatření k ochraně svobody projevu) a co činit nesmí (cenzura). Třetí kapitola, *Právo na prístup do mas-médií*, mapuje instituty práva na odpověď, opravu a dodatečného oznámení. Rozsáhlá čtvrtá kapitola, *Legitímne obmedzovanie slobody prejavu*, podává systematický přehled jednotlivých omezení svobody projevu, pátá kapitola pak objasňuje *Procesné záruky slobody prejavu*. Poslední dvě kapitoly, šestá (*Občianskoprávná zodpovednosť za zneužitie slobody prejavu*) a sedmá (*Trestnoprávna zodpovednosť za zneužitie slobody prejavu*) pak doplňují speciální otázky z těchto oblastí (správněprávní odpovědnost autor záměrně ponechal stranou, s. 316), byť například šestá kapitola sestává převážně z rozborů ústavněprávní judikatury a judikatury ESLP. Nelze se ubránit dojmu, že by knize všeobecně prospělo jemnější členění na nejnižší úrovni textu, v němž je za současného stavu ne vždy snadná orientace (což ještě umocňuje absence rejstříků).

Mediální moc označuje autor poněkud nekriticky jako „*moc verejnej mienky*“, i když přílehavější by bylo asi označení „moc informační kontroly (výběru a vytváření (*agenda setting*), interpretace, distribuce a indoktrinace)“. Pojem „*moc verejnej mienky*“ vytváří dojem, jako by média zrcadlila mínění občanů, a zdá se, že sám autor takové pojetí zastává, když cituje ze své starší knihy (1995), že „*médiá vyslovujú názor verejnosti* (sic), *ale súčasne výrazne pôsobia na formovanie a formulovanie* (sic) *názorov verejnosti* (...)“ (s. 13), ačkoli mnohem spíše jde o žádoucí mínění pumpovaná do veřejného prostoru novináři, vybíranými podle potřeb mediálních vlastníků. Nepřesvědčivě autor vřazuje mediální „*moc verejnej mienky*“ coby čtvrtý element k obvykle tradované trojici státních funkcí („moci“) zákonodárné, výkonné a soudní (teze o doplnění trojúhelníku moci o čtvrtý vrchol) (s. 13). Na „čtvrté pozici“ u některých jiných autorů nacházíme úvahy o funkci kontrolní (ne ovšem mediální, ale úřední), a podobné pojetí je náznakem přítomno i zde, když je odkazováno na rozhodnutí ESLP a představu médií jako „*public watchdog*“ (s. 14). I když se tato společensky užitečná funkce u některých zahraničních médií vyskytne (většinou nadto jako statečnost jednotlivců), sotva je idea „*public watchdog*“ s to být spolehlivou páteří funkční koncepce médií všeobecně, a tím

¹ Zmíjme např. brožuru *Soumrak svobodné vědy také u nás?* (1936) či spisy z oblasti kultového práva, *Poměr mezi státem a církví* (4. vyd., 1931), *Protí snahám o konkordát* (1926) či *Modus vivendi* (1930).

méně pak odůvodňovat postavení médií jako imaginární čtvrté „moci“ ve státě. Autor ostatně uvádí, že média v úloze kontroly „tří státních mocí“ zcela selhávají a že lze podle intenzity tohoto selhávání hovořit o „mediokracii, mediálnej tyranii či o mediálnom výpalnictve“, respektive o účelové manipulaci mediálního obsahu úzkými skupinami podnikatelů (s. 15–16): média podle něj „svoju nezávislosť iba predstierajú“ (s. 397). Obraz funkce médií je tak v knize divně rozdvojený: na jedné straně převzatý, bohužel blíže funkčně neodůvodněný a neanalyzovaný ideál („vyslovování názorů veřejnosti“, „public watchdog“ apod.), na straně druhé realita nesnadno popsitelná slušnými slovy. Škoda, že se autor nezamýšlí, zda by nebylo vhodné obraz ideálního média myšlenkově opustit a pragmaticky regulovat realitu, např. pojetím médií jako speciálně regulovaných politicko-ekonomických subjektů (aktérů), zařazených někam mezi politické strany, lobbistické subjekty a politické *think-tanky*. Podobně jako u nich, existuje i u médií mimořádný veřejný zájem na jejich důkladné kontrole, zvláště pak ve vztahu k vlastnictví, financování a rozsahu podílu na trhu s mediálními produkty, což autor v zásadě uvádí, aniž by se však – jak by odpovídalo jeho trpkému konstatování o selhávání médií i jeho erudici konstitucionalisty – podrobněji zamýšlel nad možnostmi vývoje *de lege ferenda*, pro rozvoj legislativní imaginace potenciálně hodnotnými.

Těžištěm knihy je rozsahem i svým obsahem čtvrtá kapitola, nazvaná *Legitímne obmedzovanie slobody prejavu*, rozčleněná na podkapitoly o jednotlivých způsobech omezení. Začnu od slabín: kusá je podkapitola o svobodě projevu v předvolební kampani (s. 224–227), toto závažné, ba pro demokracii klíčové téma ani zdaleka nevyčerpávající; objekt kapitoly by mohl být rozšířen na problematiku politické reklamy obecně. Podobně málo důkladná je i podkapitola pojednávající o omezení svobody projevu ve prospěch právníckých osob (s. 194–197), které může podvazovat např. kritiku činnosti obchodních korporací lidmi či neziskovými organizacemi. Autor se vyhýbá otázce, zda je současná míra ochrany dobré pověsti právníckých osob sklobitelná se značným veřejným zájmem na možnosti případné kritiky těchto aktérů, vyzbrojených v některých případech obrovskou ekonomicko-politickou mocí. Naopak podrobně jsou rozebrána omezení autorskoprávní, z nichž neotřelá a poutavá jsou zvláště ochrana svobody projevu před jazykovým redaktorem (s. 207–208) a před odborným posuzovatelem (s. 208–210), kde autor mimo jiné píše: „Institút „odborného posudzovateľa“ má zdanlivo význam kvôli zabrane uverejňovania odborne nezmyselných príspevkov v odbornej tlači, avšak takto očakávaný prínos je podružný (...)“, pričomž zejména kriticky nahlíží jednak povinnost autorů zapracovat připomínky posuzovatelů, jednak „závažné slovo odborného posudzovateľa“ v rozhodování o tom, jak redakční rada s textem naloží (s. 209). „Tam, kde sa autor musí podrobiť, musí pristúpiť na návrhy a „vylepšenia“ svojho textu z titulu kvázi authority (...) nie je korektné legitimizovať také správanie tézou o autocenzúre jako ústavne neutrálnom úkaze (...)“ (s. 210). Škoda, že se právě autocenzura – jejíž rozšíření je přímo úměrné míře „svobody k projevu“, tedy existenci takového prostředí, které dává autoru pocit bezpečí a volnosti k libovolnému projevu – *Drgonec* nevěnuje i jako obecnému fenoménu v samostatném oddíle, neboť, jak se zdá, může tento zjev představovat ještě vážnější problém, než kdysi představovala cenzura; tím spíše, pomyslíme-li na dlouhou místní tradici nedostatku svobody k projevu. Poutavý je oddíl (s. 252–264) o „obmedzenie slobody prejavu kvôli ochrane bezpečnosti štátu“ (výstižněji snad: kvůli ochraně státní bezpečnosti), jehož přiblížení však přesahuje prostorové možnosti této recenze; podotknu jen, že nelze souhlasit s autorovým podfazením tzv. nenávistných projevů pod oblast omezení z důvodů státní bezpečnosti namísto pod oblast omezení kvůli ochraně veřejného pořádku, kam z povahy věci náleží mnohem spíše. V oddíle o omezení reklamy autor poněkud opomíjí problém funkční a poziční diferenciace reklamy, jíž odpovídá i různá intenzita a různé způsoby působení na pozorovatele. Autor nepokrývá otázku omezení svobody projevu vlastnickým právem (český případ tykadela na politické reklamě). Pro českého čtenáře velmi poutavá jsou zvláště místa, na nichž autor rozebírá příklady

ze slovenské praxe. Tak v oddíle věnovaném ochraně umělecké tvorby uplatněné nevážným způsobem autor přibližuje zajímavý případ, týkající se krční páteře slovenského ministerského předsedy (s. 216–223), v oddíle o ochraně náboženství pak zmiňuje slovenské spory nad článkem (kniha text přetiskuje) proti jistému římskokatolickému funkcionáři (Klein vs. Slovensko), a z neslovenských příkladů starší hru *Oskara Panizzy* i karikatury časopisu *Charlie Hebdo* (s. 231–239). Oddílu však chybí teoretický rozbor otázky, z jakých příčin zákonodárce (či mezinárodní úmluva) privilegovanou ochranu přesvědčení stoupenců náboženských kultů poskytuje, zda je tato ochrana (zvláště ve srovnání s postavením stoupenců ostatních názorových a zájmových spolků) přiměřená a zda případně nejde ve stávajícím rozsahu o ochranu společenským vývojem překonanou. V návaznosti na uvedené lze rovněž ilustrovat všeobecnější rezervy autorova postupu na mnoha místech knihy, když mezinárodní úmluvy pojednává jako svého druhu danost, konstatuje a navzájem srovnává jejich obsah (např. s. 231–232 a jinde), ale nesnaží se pít po zdrojích, vzorech a důvodech vzniku jejich toho kterého ustanovení. Přitom právě tato pozornost by byla užitečná, uvědomíme-li si, že mnohé z úmluv vznikly již před dlouhým časem (50., 60. léta XX. století), u jejich vzniku dobově působily nejružnější zájmy a jejich pojetí může být v tom či onom zastaralé. Jsem si ovšem vědom, že při takovém postupu by patrně kniha byla dnes ještě v rukopise, protože by šlo o zkoumání časově a materiálně velmi náročné. Určitým dalším nedostatkem práce se mi zdá být místy poněkud jednostranná závislost na angloamerické právní tradici tam, kde se hovoří o problémech všeobecných. Autor leckde postupuje tak, že nejprve zkoumá vývoj té které otázky v judikatuře Spojených států, pak v rozhodnutích ESLP a někdy rakouských či německých soudů, aby se nakonec zabýval situací slovenskou a případně někde i českou. Převážnou orientaci na anglojazyčné písemnictví lze ukázat na tématu kontroly veřejné moci médií (s. 14), kde se vedle aféry Watergate zmiňuje o štvání britského bulvárního tisku v 90. letech. Přitom by autor mohl poukázat na případy ještě horších štvanic části francouzského tisku ve 30. letech, vedoucích k sebevraždám politiků² anebo zmínit neblahou roli části médií za výmarské republiky (*Hugenberg*). Za problém považují autorovy někdy přespříliš dlouhé citáty z vlastních (např. s. 226 či s. 196) nebo cizích prací (např. na s. 12–13 z *A. Bröstla*, na s. 269–270 z *I. Macejkové* apod.), byť jsou asi míněny jako doložení určitého stanoviska v jeho originální formulaci a teoreticky čtenář ušetří nutnost odkázaný text vyhledávat. Sám znám podobné dilema z práce s archivními prameny, kde svérázné skloubení i patina slova bývá leckdy výstižnější než shrnutí, které by se nabízelo učinit novodobému autoru. Zde však *Drgonec* pracoval s texty soudobými, slušně dostupnými, někdy dokonce svými vlastními: jistě by alespoň u nich bývalo možné s odstupem let dalším hnětením, nespokojujícím se se slovním a myšlenkovým tavením, odlít a vyloupnout leckde nakonec vyjádření lepší, hutnější a výstižnější.

Kladem knihy je její kritičnost, byť se právě tato vlastnost u právnických spisů, leckdy sepsaných s jakousi úlisnou mechaničností či alibistickou oddaností vůči *leges latae* valně nenosívá. *Drgonec* kromě jiného ostře kritizuje slovenský *Najvyšší súd*, že „*prejavil hlboké neporozumenie pre slobodu prejavu*“ a že nerespektuje rozhodnutí ESLP, stejně jako kritizuje obecné soudy, „*ktoré namiesto zvažovania účelu slobody prejavu s účelom ochrany osobnostných práv zväčša berú do úvahy iba osobnostné práva a každý zásah do osobnostných práv, bez ohľadu na jeho intenzitu, hodnotia jako natoľko závažný, že zaň musia uplatniť zodpovednosť*“ (s. 387). V tom shledává autor „*nadmerný formalizmus idúci ruka v ruke s nezájmom o hľadanie spravodlivej rovnováhy (...)*“ (s. 387). Není však na vině rovněž zákonodárce, který nedokázal didakticky vhodně začlenit zmínku o svobodě projevu nebo i test již do příslušných ustanovení o ochraně osobností na úrovni zákona a namísto toho přenechal vše

² Srov. i v češtině např. WERTH, Alexander. *Osud Francie*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 381–388.

bezstarostně judikatuře? Otázkou také zůstává, zda se autorovi v jeho nevěli nad nedokonalým rozhodováním domácích soudů neděje to, co i některým jiným, totiž místy nekritické vzhlížení k soudům, úmluvám a organizacím nadstátním. Možná by bylo lze bezmála hovořit o generačním uhranutí, o uhlířské víře, že ta která republika může být spasena jedinec cizími vzory, integrací do unijního projektu či obecně zásahy odkudsi shora: tu štrasburskými, tu bruselskými či lucemburskými. Je-li jediná správná a zdravá lidskoprávní polévka instantní, chemicky trvanlivá, standardizovaná a z dovozu, je to možná úžasné, ale znamená to zároveň i cosi bezmezně tragického: nedůvěru k demokracii (ba někdy snad i nenávisť k demokracii) a nevěru v oprávněnost a žádoucnost postupného svobodného utváření práva v jejím rámci podle jedinečných názorů a potřeb té které státní obce (politického národa) a jejich vývoje v čase; a přepjatou víru v potřebu politicky dosazovaných tribunálů mimo soustavu obecných soudů či na úrovni nadstátní. Vedle obecných soudů *Drgonec* také podrobuje sžíravé kritice slovenská média (např. s. 397–398 a jinde); čte se to, jako by psal o českých. Navíc zanechává na okraj řečeného po knize roztroušeny nejrůznější úvahy, z nichž vybírám coby tři zcela typově odlišné příklady úvahu o způsobu informace veřejnosti o rozhodnutí soudu (s. 271), o potřebě pěstovat schopnost vnímat etické problémy (s. 246) nebo o povaze petičního práva ve vztahu ke svobodě projevu a potřebě jeho novelizace (s. 25). V závěru knihy autor drsně a výstižně upozorňuje: „*Sloboda prejavu je „prasloboda“ (...) prezierava totalita siahne v prvej vlně na slobodu prejavu s vedomím, že až tú potlačí, aj všetky ostatné ľudské práva a slobody pošle do nenávratna.*“ (s. 404–405). Přes kritické úvahy této recenze (užitečnost žánru, tuším, neleží v registování obsahu, ale právě v kritice) je třeba zdůraznit, že kniha je myšlenkově bohatá a velmi podnětná, aniž by upadala do suchopárnosti někdy právnícké texty sužující.

Nakonec hrst poznámek k formální rovině. Bolestně schází věcný a osobní rejstřík, jakož i strukturovaný rejstřík judikatury a rejstřík citovaných ustanovení právních předpisů. Trochu se podivuji překládání citátů z judikatury českého ÚS do slovenštiny. O překládání mezi našimi jazyky proběhla již řada sporů;³ soudím však, že dokonalá srozumitelnost činí překlad nepotřebným – za tento výjimečný zjev bychom měli být vděční a využívat ho, nehledě k obhacení, které čtení takového textu skýtá. Vytknout lze výjimečně i nepřiměřený překladový ekvivalent, srov. rakouská funkce zemského hejtmana (*Landeshauptmann*) jako krajinský guvernér (s. 43–44), odvozený mechanicky z anglického překladu pojmu (*governor*) v rozhodnutí ESLP. Podivně působí připnutí slovenského titulu „JUDr.“ katanu *Freislerovi* (s. 263) či módní ztotožňování geografického pojmu Evropa s pojmem Evropské unie (s. 400). Zamrzí podstatný karambol sazby na s. 221. Litovat lze málo zdařilé grafické úpravy obálky i nepřilíš pěkného řezu písma, a po bohužel šířícím se zvyku i chybějícího patitulu i údajů, kdo byl knize redaktorem, kdo ji sázel a kde byla tištěna: vedle informace to znamená i úctu k práci těchto lidí (tyto výtky však směřují k nakladatelství). Otiskování výňatků z nakladatelských posudků (zde na zadní straně obálky) je jistě věcí vkusu redaktora, nemyslím si ale, že jde o vkus dobrý.

Volnost projevu, spolu s ochranou osobní sféry (soukromí), náleží v posledních desetiletích na světě mezi nejvíce ohrožené, podlamované a pod rafinovanými záminkami omezované právní statky, přičemž lze sotva očekávat, že se tento temný a civilizačně ničivý směr vývoje v dohledné době změní. Tím důležitější je důkladná pozornost k této oblasti, neomezující se na drobné článkové rozborů soudních rozhodnutí, ale snažící se podat systematické zpracování a zhodnocení materie, její kritiku a úvahy *de lege ferenda*. Knihu *Jána Drgonce* lze v tomto směru jedinec přivítat. Měla by být čtena.

Jan Kober*

³ Srov. např. sborník *Slováci česky*. Praha: SNKLU, 1965.

* Mgr. Jan Kober, Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. E-mail: jan.kober@ilaw.cas.cz.